

12

И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН

ЖАРЧЫСЫ

ЧЫГАРЫЛЫШЫ: 1(2011)

Серия: педагогика и психология

Республикалык илимий-практикалык конференция

«Педагогикалык билим берүүнүн проблемалары жана өнүгүү перспективасы»

Жарыяланган макалалардын бардыгы эле редакциянын көз карашын бийирбейт. Чыккан материалдар Улуттук Аттестация комиссиясы тарабынан илимий макала катары кабыл алынат.

Журнал Кыргыз Республикасынын Адилет министрлигинен каттоодон өткөн.

Журнал Кыргыз Республикасында жана КМШ өлкөлөрүндө гаркатылат.

ISBN 1654-5611

Дареги: Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51
Тел.: 66-39-90

«Maxprint» басмаканасында басылды.

Башкы редакциялык коллегия:

1. Абдырахманов Т.А. – т.и.к., доцент, башкы редактор
2. Конурбаев Т.А. – п.и.к., доцент
3. Каниметов Э.Ж. – ф.и.к., доцент

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү:

1. Калдыбаева А.Т. – п.и.д., профессор
2. Мусаев С.Ж. – ф.и.д., КР УИА мүчө-корр.
3. Турдукулов Ф.З. – э.и.к., проф. м.а.
4. Чоров М.Ж. – п.и.д., профессор
5. Калдыбаев С.А. – п.и.д., профессор
6. Токсонбаева Э.Т. – п.и.к., доцент
7. Токтоналиев К.Т. – ф.и.д., профессор

Педагогика илимдери боюнча сериянын редакциялык коллегиясы:

1. Байсалов Дж.У. – п.и.д., профессор
2. Панкова Т.В. – п.и.д., профессор
3. Быковченко Н.С. – п.и.к., доцент
4. Сманбаев О.А. – п.и.к., доцент
5. Пак С.Н. – п.и.к., доцент
6. Эсенгулова М.М. – п.и.к., доцент

14/1

ВЕСТНИК

КЫРГЫЗСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА имени И. АРАБАЕВА

ВЫПУСК 1(2011)

Серии: педагогика и психология

Научно-практическая конференция:

«Проблемы и перспективы развития педагогического образования»

Точка зрения опубликованных в Вестнике статей может не совпадать с позицией редколлегии. Материалы, публикуемые в журнале, признаются НАК Кыргызской Республики в качестве научной статьи.

Журнал зарегистрирован Министерством юстиции КР.

Журнал распространяется в Кыргызской Республике и в странах СНГ.

ISBN 1654-5611

Адрес: г. Бишкек,
ул. Раззакова, 51
Тел.: 66-39-90

Отпечатано в типографии
«Maxprint»

Главная редакционная коллегия:

1. Абдырахманов Т.А. – к.и.н.,
доцент, главный редактор
2. Конурбаев Т.А. – к.п.с.н., доцент
3. Каниметов Э.Ж. – к.ф.н., доцент

Члены редакционной коллегии:

1. Калдыбаева А.Т. – д.п.н., профессор
2. Мусаев С.Ж. – д.ф.н., член-корр НАН КР
3. Турдукулов Ф.З. – к.э.н., и.о. проф.
4. Чоров М.Ж. – д.п.н., профессор
5. Калдыбаев С.А. – д.ф.м.н., профессор
6. Токсонбаева Э.Т. – к.п.н., доцент
7. Токтоналиев К.Т. – д.ф.н., профессор

Редакционная коллегия серии

1. Байсалов Дж.У. – д.п.н., профессор
2. Панкова Т.В. – д.п.н., профессор
3. Быковченко Н.С. – к.п.н., доцент
4. Сманбаев О.А. – к.п.н., доцент
5. Пак С.Н. – к.п.н., доцент
6. Эсенгулова М.М. – к.п.н., доцент

**МАЗМУНУ
СОДЕРЖАНИЕ**

Абдырахманов Т.А. Кыргызстандагы билим берүүнү жакшыртуунун айрым маселелерине карата.....	7
Абдыкадырова Г. К. Орто мектептерде кенже эпосторду окутуунун актуалдуу маселелери	9
Абыласынова Г.И., Дюшеева Н.К. Роль преподавателя в развитии инновационных процессов вуза.....	11
Авдужева З.С. Метод проектов как средство развития креативности	14
Авходжанова А.С. Педагогическое общение как средство формирования профессионально-этической культуры будущего учителя.....	16
Аденова Б.Т. Методические функции электронного учебника по астрономии	20
Адилова Г.И. Окутуу методдорун натыйжалуу колдонуунун жолдору	23
Адылова Б.К. Кыргыз тилин окутууда жаңы инновациялык ыкмаларды колдонуу	26
Ажыманбетова Г.И. Виртуалдык билим берүү чөйрөсүндө видеолекциянын колдонулушу	28
Ажиматов О. А., Айтматов С. Психологические основы процесса обучения и воспитания детей	30
Айдарбеков К. Адеп сабагында көрсөтмө куралдарды колдонуу	33
Акиева Г.С., Омурканова Ч.Т. Формирование ценностных ориентаций будущих учителей в процессе обучения в вузе.....	35
Акматабекова Д. У. Педагогическая мысль и развитие просвещения в Кыргызстане	37
Акматова М.А. Курчаган чөйрө менен тааныштыруу аркылуу балдардын байланыштырып сүйлөөсүн калыптандырууда тил өнүктүрүү маселелери (5-7 жаш).....	39
Акматова Ч.А. Келечек адистерди сапаттуу даярдоодо өзүн-өзү баалоо системасын камсыз кылуу	41
Акмолдоева А.Ж. Повышение уровня самосознания как условие профессионального развития учителя	44
Алиев Ш.А., Калдыбаева А.Т. Подготовка учителя начальной школы в современных условиях	46
Алиев Ш.А., Жумадил уулу А. Кыргыз Республикасынын билим берүү системасында профилдик окутуу, бакалавриат жана магистрдик билим берүү.....	49
Алиева Б.М. Роль педагогической практики в профессиональной подготовке будущего учителя физики.....	51
Алиева Д.Ш., Асанова З. Роль информационных технологии в организации творческой деятельности студентов	53
Алиев Ш.А., Шалпыкова Т.К. Башталгыч мектеп мугалимдеринин уңгулук компетенттүүлүгү.....	56
Аликова А.М. Практическая реализация приемов личностно-ориентированного урока по математике.....	57
Алыкулов У. Ж. Общение как инновация и психолого - педагогическое понятие.....	61
Алымкулов Ж.Ш., Тажикова Б.Ш. Современные проблемы воспитания и перспективы развития педагогической науки	64
Амердинова М.М. Эмоционально-ценностные отношения как образующий компонент самосознания личности.....	67
Аристов И.В., Аристова С.И. Атрактивность обучения русскому языку как иностранному	70
Арунова А.А. Команда как фактор эффективного взаимодействия в образовательном процессе	73
Арунова А.А. Формирование эффективной студенческой команды.....	75
Арынбаев Э. К. Математика мугалимдеринин ишмердүүлүгүн жаңы маалыматтар технологиясынын жардамында оптималдаштыруу (функциянын графигин сызуу ишин оптималдаштыруу).....	78
Асан уулу Талант. Роль частного сектора на рынке дошкольных услуг Кыргызстана	80
Асаналиева Г.Б., Исаева А.К. Компьютерный способ расчета межотраслевого баланса.....	84
Асаналиева Б.У. Психологические особенности проявления тревожности у подростков	87
Асаналиева Г.Б., Лестева Т.А. Перспективы использования математических методов с помощью компьютерных технологий.....	91
Асылева Г. Феномен культуры в гражданском становлении будущего учителя	94
Асипова Н.А. Социально-педагогические аспекты двуязычия как средства межкультурной коммуникации.....	95
Атаев Б. С. Роль средств новых информационных технологий в образовании	97
Атаев Б. С. Компьютерные обучающие системы.....	99
Атантаева Ж.И. Орус тилдүү группаларда эки жана бир тутумдуу сүйлөмдөрдү окутуунун негизи.....	101
Ахметкаримова К.С. Анализ состояния управленческой деятельности руководителей организаций образования	103
Аштыкчиева А. О. Жогорку окуу жайына өткөн студент-кыздардын көңүл буруусуну - жана эске тутуусунун мүнөздөмөсү	106

Сманбаев О.А. Аманова А.О. Класстан тышкаркы иштердин системасында окуучуларга кесиптик багыт берүү.....	396
Соколова М.Г. Кадровый аспект внедрения дистанционного обучения в Казахстане	400
Стамалиева К.А. Окуучулардын өз алдынча таанып билүүсүн активдештирүүнүн ыкмалары	402
Стамалиева К.А., Шайланова М.Т. Таанып билүүдөгү кызыкчылык - ийгиликтүү окуунун негизи.....	406
Мамытканова Г.Н. Опыт разработки занятия по русскому языку по лексико - грамматической теме.....	408
Сулайманкулова Ж.К. Болочок мугалимдердин адептик-этикалык тарбиясын калыптандыруудагы «Манас» эпосунун тарбиялык мааниси	411
Сулайманкулова А. Н. Национально-культурная специфика речевого этикета «Обращение» в межкультурном контексте	414
Султанова Б.М. Р. Шүкүрбековдун “Тоо эчки” чыгармасын V класста окутуунун методикасы	416
Султанова Б.М. Мидин Алыбаевдин чыгармаларын V класста окутуу	418
Сыдыкбаева Б.Ш. Профессор К.Тыныстановдун «Кыргыз тилинин морфологиясы» окуу китебинин теориялык негизи	421
Сыдыкбаева Б.Ш. Касым Тыныстанов – методист.....	423
Тагаева З. Фразеологизмдердин коммуникативдик функцияларын окутуунун методикалык маселелери	427
Тарлыкова Е.В. Необходимость социальных педагогов в образовательных учреждениях Кыргызстана.....	429
Темирова А.К. Обработка текстов на естественном языке	431
Тентимишева А.Н. Повышение профессиональной компетентности педагогов дошкольных образовательных организаций в сфере взаимодействия с родителями посредством психолого-педагогических тренингов	435
Тентимишева А.Н. Проявление профессиональной компетентности педагога дошкольной образовательной организации в сфере взаимодействия с родителями воспитанников	437
Ткачева С.А.О роли культурологического и компетентностного подходов в процессе подготовки будущих учителей к воспитательной работе в школе.....	441
Токсонбаев Р.Н. Профессиональная деятельность социального педагога в общеобразовательной школе	444
Токсонбаев Р.Н. Совершенствование и развитие социальной педагогики в процессе воспитания подрастающей личности.....	446
Токтогулова Г.А., Сейткадиева Н.С. Использование компьютерной графики в образовательном процессе..	448
Токтоназарова К. А. Роль нравственно- эстетического компонента в общении преподавателей со студентами.....	449
Төрөгелдиева К.М. Жогорку окуу жайларында студенттердин өз алдынча илимий изилдөө ишмердүүлүгүн жогорулатуу	452
Төрөгелдиева К. М., Тайырова Р. У. Математиканы окутуу процессинде оюн технологияларын пайдалануунун максаттары	454
Төрөгелдиева К. М., Шайланова М. Жогорку окуу жайларында экономика адистиктерине жогорку математиканы окутуунун мааниси	457
Тулалиева А.Ж. Использование интернет ресурсов на уроках английского языка	458
Турдакунов А. А. Тарых сабагында видео методду колдонуу	460
Турдакунов А. А. Жогорку окуу жайларында тарыхты окутууда информациялык-технологияларды колдонуу	463
Турдубаева Б. Биологияны окуп үйрөнүүдөгү ишмердүүлүк жолун б.блумдун таксономиясы аркылуу ишке ашыруу	465
Турсунова Э.А. Молдо Багыштын чыгармачылыгындагы тарбия маселелери.....	468
Турсубекова А.Э. Колдонмо-жасалга кол өнөрү аркылуу студенттердин эстетикалык маданиятын калыптандырууга багытталган педагогикалык эксперименттин жүрүшү жана жыйынтыктары	471
Умаров Т.Н. Өспүрүмдөрдү идеялык-адептик тарбиялоого студенттердин даярдыгын калыптандыруудагы педагогикалык практиканын оорду	475
Усупова Ш.Т. Современные методики преподавания История Кыргызстана с применением интерактивных методов: работа в группах ролевая и деловая игра	477
Хамзина С.А. Качество образования через систему определений	479
Чокоева Г.С. Окутуунун кредиттик системага кириши	482
Чоров М.Ж., Байназаров И.Н. Этапы формирования и развития учительства как профессионального сообщества на территории Кыргызстана	484
Чыманов Ж.А. Кыргыз тилин окутууну инновациялоонун багыттары.....	487
Шакиров Р.Х. Оценивание учебных достижений учащихся школ	490
Шупик Т.И. Исследовательская деятельность как фактор развития экологической культуры школьника	492
Эсенгулова М.М., Асекова Ж. Д. Оценка школы и школьной среды как инструмент развития	495

КЛАССТАН ТЫШКАРКЫ ИШТЕРДИН СИСТЕМАСЫНДА ОКУУЧУЛАРГА КЕСИПТИК БАГЫТ БЕРҮҮ

Сабак канчалык жогорку илимий методикалык деңгээлде өтүлсө дагы, анын жүрүшүндө окуучулардын жөндөмүн, шыгын, кесипке кызыгуусун толук аныктоого мүмкүн эмес. Окуучулардын келечектеги кесипти сезимдүү тандап алууга даярдоодо класстан жана мектептен тышкаркы жүргүзүлүүчү иштердин мааниси чоң. Бул иштер окуу процессиндеги кесиптик багыт берүү ишинин мазмунун толуктап, анын акырына чейин логикалык жүргүзүлүшүн камсыз кылат. «Эгерде класстан тышкаркы тарбиялык иштерди тарбия, билим берүү иш чараларынын суммасы катары гана түшүнүп, уюштурбастан, окуучулардын эмгектик тарбия алышына кесиптик калыптанышына таасир тийгизген ыкмалардын жана каражаттардын системасы катары карасаң, кыйла жемиштүү болот» (5,59). Мына ушуга байланыштуу окуучуларды айыл чарбасындагы кесиптерди сезимдүү кесип тандап алууга даярдоого багытталган алгылыктуу тарбиялык иштердин системасын мазмунун иштеп чыгуунун зарылдыгы келип чыкты.

Окуучуларга базар экономикасынын шарттарында билим жана кесиптик багыт берүүгө багытталган иштердин системасы төмөндөгү милдеттерди чечүүгө багытталышы керек:

1. Эмгекти уюштуруунун жаңы шарттарындагы айыл чарба эмгекчилеринин жогорку адептик сапаттарын калыптандыруу.

2. Окуучулардын окуу процессинде илимдердин негизи боюнча алган политехникалык билимдерин практика менен байланыштырып тереңдетүү.

3. Окуучулардын кесиптик кызыгуусун өнүктүрүү, эмгектик көндүмдөрүн жана билгичтиктерин, тандоодогу негизделген мамиле-мотивдерин калыптандыруу.

4. Окуучулардын таанып билүүгө болгон кызыгуусун өнүктүрүп, айыл чарбасынын илимий-техникалык прогресстин шарттарындагы проблемалары, кесиптер менен тааныштыруу.

Мектеп окуучуларын кесип тандап алууга даярдоодо класстан жана мектептен тышкаркы иштерди түрдүү формаларын (жекече, группалык, массалык) айкалыштырып пайдалануу керек. Республикабыздын мектептеринде топтолгон алдыңкы тажрыйбаларды, педагогикалык изилдөөлөрдү үйрөнүүнүн жана жүргүзүүнүн изилдөөлөрүбүздүн негизинде тарбиялык иштердин төмөндөгүдөй алгылыктуу формаларын белгилей алабыз:

1. Айыл чарбасы жана анын тармактары, перспективалык өнүгүүсү, эмгекти уюштуруунун жаңы шарттары, кесип тандоо жана башка ушул сыяктуу маселелер боюнча аңгемелешүү, лекцияларды докладдарды, диспуттарды өткөрүү.

2. Фермер-дыйкан чарбаларында эмгектенген кесип ээлери, айыл чарба адистерин, эмгектин ардагерлерин менен жолугушууларды өткөрүү.

3. Кесиптик багыт берүүгө байланышкан класстык сааттарды өткөрүү.

4. Фермердик-дыйкан чарбаларына өндүрүштүк экскурсияларды уюштуруу.

5. Эмгектин новаторлору, окумуштуулар, адистер менен кат алышуу, байланыш тузуу.

6. Мектепте айыл чарба күндөрүн өткөрүү.

7. Дубал газеталарды кесиптерди пропогандалоо ишинде пайдалануу.

8. Айыл чарбасына арналган телекөрсөтүүлөрдү пайдалануу.

9. Көркөм, илимий популярдуу адабияттарды, массалык маалымат каражаттарын тарбия иштеринде пайдалануу ж.б.у.с.

Класстан жана мектептен тышкаркы иштерде тарбиялык жана кесиптик багыт берүүчүлүк иш чараларын ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн мугалимдердин политехникалык билиминин деңгээлин көтөрүү зарыл. Кесип

Кыргызстандын багыт берүү ишин уюштурууда төмөндөгү негизги принциптерге таянуу керек: өткөрүлгөн иш чаралардын натыйжасын тарбия, кесиптик багыт берүүчүлүк мазмуну, жогорку саясий идеялык деңгээли; тарбиялык иш чаралардын ар тараптуулугу жана мазмундуулугу; окуучулардын өз алдынчалыгы; тарбиялык иш чаралардын перспективаны өскө алуу; окуучулардын бош убактысын тарбиялык максатта туура пайдалануу.

Окуучуну аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдоо ишинде идеал жөнүндөгү окууну пайдалануу керек. Идеал таасир этүүчү чон күчкө ээ болгондуктан аны тарбия иштеринде пайдалануу, жаш муундун ага умтулуусун пайда кылат. Кесиптик идеал адамды өзүнө тартуучу күчкө ээ болгондуктан ага конкреттүү мүнөз берүү керек. Биздин идеал турмуштун бардык сферасында эмгекчинин жаңы тиби катары, илимдин жетишкендиктен менен куралданган, активдүү, эмгекти уюштуруунун жаңы шарттарына бат ыңгайланышкан, мобилдүү эмгекчинин ипсаны. Мына ушуга байланыштуу кесиптик багыт берүү ишин өркүндөтүүдө төмөндөгү жагдайларга көңүл бөлүү керек. Биринчиден, практика көрсөткөндөй эмгек новаторлорунун тажыйбалары- бул идеал катары окуучуларды кесип тандоого даярдоонун натыйжалуулугун жогорулатуунун бирден-бир фактору. Экинчиден, идеал окуучуну илимдердин негизи боюнча билимдерге ээ болууга, дүйнөгө көз карашын жана социалдык өз сезимин калыптандырууга, коомдогу өз ордун издөөсүн пайда кылып аны толук ойлонууга мажбурлайт. Окуучулар үчүн бул процесс үзгүлтүксүз, аны ишке ашырууда окуу иш аракети, класстан жана мектептен тышкары иштер, окуучунун бош убактысы мааниге ээ болот.

Окуучунун бош убактысына педагогикалык жетекчилик кылуу, анын анын бош убактысынын бюджети, аны пайдаланууда бош убакытты рационалдуу уюштуруунун маселелери М.Г.Бушканецтин(2), А.В.Журкинанын(3) жана башкалардын эмгектеринде каралган. Изилдөөлөрдө окуучуларды аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдоодо, бош убакытты рационалдуу уюштурууга көңүл бөлүп, бала үчүн педагогдон эмес кадыр баркка ээ болгон массалык маалымат каражаттарынын мүмкүнчүлүгүн китептерди, радио, телекөрсөтүү, кинону колдондук.

Алар окуучулардын турмуштук көз караштарын калыптандырууда ишендирүүчүлүк чон күчкө ээ болуп, алардын кездеги өндүрүштүк мамилелер, кесиптер, илимдин жана техниканын жетишкендиктери жөнүндө маалымат ала алышат. Массалык маалымат каражаттары тигил же бул кесиптин өзгөчөлүгүн, коомдогу маанисин, адам үчүн ролун толук ачып бере алат. Телекөрсөтүүлөрдөн, газета-журналдардан окуучулар азыркы кездеги өндүрүштүк мамилелер, кесиптер, илимдин жана техниканын жетишкендиктери жөнүндө маалымат ала алышат. Кыргыз телевидениеси аркылуу берилген республиканын айыл чарбасы, эмгек ветерандары, фермер-дыйкан чарбалары, ар кыл кесип ээлери жөнүндөгү көрсөтүүлөрүн кесиптик багыт берүү иштеринде пайдалануу окуучунун турмуштук позициясынын калыптанышына түрткү болот. Мына ушул эле маселелер мезгилдүү басма сөздөрүнүн беттеринде жогоркудай материалдар жарыяланат.

Эң кезегинде эле Н.К.Крупская кинонун тарбиялоочулук, дүйнөгө көз карашын калыптандыруучулук ролюн белгилеген(4). Мына ушуга байланыштуу тарбиялык иштерде илимий жетишкендиктер, эмгек новаторлорун, алдыңкы фермерлер жөнүндө тартылган документалдык жана ойыл чарбасына байланышкан көркөм фильмдерди колдондук. Мына ушул багытта Кыргыз телевидениеси аркылуу берилген материалдар окуучулардын активдүү турмуштук позициясынын калыптанышына түрткү болот.

Окуучунун кесипке кызыгуусунун жогорку формасы катары анын атайын адабияттарды окууга болгон кызыгуусун эсептөөгө болот. Эксперименттин жүрүшүндө элдин эмгектик салттары, эмгек новаторлору, базар экономикасынын маселелери жана башка ушул сыяктуу чакан китептер окуучуларга сунуш кылынды.

Окуучулардын алгачкы кесип тандоого байланышкан түшүнүктөрүн кеңейтүүдө кесиптик багыт берүүчү катмардын келешүүлөрдүн маанисин чон. Аңгемелешүүнүн так уюштурулушу, пландаштырылышы окуучулардын келешүүдө менен байланышкан керектүү маалыматтарды алышын камсыз кылат. Окуучулар арасында «Кесип тандоо кечечек», «Республикабыздын экономикасы», «Туура кесип тандап алдыңбы?», «Ким болуу керек?» деген темаларда жекече жана коллективдүү аңгемелешүүлөрдү өткөрүү керек. Анткени, айрым окуучулар тандоо алган кесиби жөнүндө толук маалыматка ээ болбой, жолдошторунан уялат. Мына ушундай учурда аңгемелешүү менен жекече аңгемелешип, ага тандаган кесиби жөнүндө кеңеш берүү керек. Ал эми коллективдүү аңгемелешүүнүн жүрүшүндө өз ара талкуулоонун натыйжасында алардын кесип, айыл чарбасынын маанисин жөнүндөгү түшүнүктөрү бир кыйла кеңейет.

Окуучулардын айыл чарбасынын негиздери, кесип тандоо боюнча түшүнүктөрүн кеңейтүүдө политехникалык багыттардагы лекторийлер мааниге ээ. Лекторийлерди өткөрүүгө биология, химия, физика сабактарынын лекторийлерин, айыл чарба адистерин тартуу керек. Мектепте «Азыркы кездеги фермер-дыйкан чарбаларынын прогресси», «Илимий техникалык прогресс жана айыл чарбасы» ж.б.у.с. темаларда лекцияларды өткөрүүгө болот. Айыл чарбанын «Илимий техникалык прогресс жана айыл чарбасы» деп аталган темада өткөрүлгөн лекцияда окуучулардын көңүлүн төмөндөгү маселеге бурууга болот. Азыркы кезде илимдин жетишкендиктери эл чарбасынын тармактарында кеңири колдонулууда. Натыйжада прогрессивдүү өндүрүштүк технология өркүндөдө. Айыл чарбасында илимдин жетишкендиктери жаңы порода аларды, сортторду алууда өндүрүштүк технологияны кеңири колдонулат. Перспективада айыл чарбасы өнөр жайлык негизде өнүгүп, механизациялаштыруу үчүн кулач жаят. Мына ушул факторлор келечектеги фермердик, дыйкан чарбаларында эмгектенген кесипчилердин алдыңкы технология жөнүндөгү билимди, эмгектик көндүмдөрдү талап кылаарын түшүндүрөбүз.

Мектеп жайланышкан ар бир айылда эмгеги менен элдин урмат сыйына татыган эмгек ардагерлери, новаторлору, алдыңкы фермер-дыйкан чарбасынын эмгекчилери бар. Алар менен түздөн-түз өндүрүштө жолугушуу, алардын өткөрүү окуучулар кесиптер, эмгекти уюштуруунун шарттары жөнүндө маалыматтарды ала алышат.

Окуучулар арасында кесип тандоо менен байланышкан диспуттарды, кечелерди өткөрүү жакшы натыйжага турсун практика көрсөттү. Анткени, дискуссиялардын жүрүшүндө окуучулар тигил же бул кесип боюнча түшүнүктөрүн толуктоого мүмкүндүк алышат. Мисалы, «Туура кесип тандоо деген эмне?» деп аталган темада өткөн диспутта окуучулар төмөндөгүдөй суроолорду талкуулашты:

1. Кесип жана адистик деген эмне?
2. Кесипти кантени тандоо керек?
3. Таандаган кесиптин өзгөчөлүгү эмнеде?
4. Таандаган кесиптин жөнүндө эмне билесин?

Мына ушул суроолорду талкуулоого чейин окуучулар алдын ала даярданышат. Диспуттун жүрүшүндө да бир окуучу келечектеги кесипи жөнүндө жогоруда коюлган суроолорго ылайык өзүлөрүнүн пикирлерин айтышат. Талкуунун жүрүшүндө окуучулар айыл чарба кесиптеринин социалдык-экономикалык мааниси, аларга жетишүүнүн жолдору жөнүндөгү маалыматтарга ээ болушат.

Окуучуларга кесиптик багыт жана эмгектик тарбия берүү ишин комплекстүү жүргүзүүдө класс жетекчисинин өткөргөн класстык саатынын ролу өсүүдө. П.Е.Шурков менен Н.С.Финданцевичтин пикири боюнча класстык саат «тарбиялык иштин жогорку формасы, анын ядросу, ал барлык иш чараларды ойлонуштурууга, өзүнчө иш аракетин көрө билүүгө, аны менен коомго жана адамдарга мамиле жасаганга үйрөтөт»(6,3). Эксперимент жүргүзүлгөн мектептерде класстык сааттар стабилдүү расписаниеге киргизилген. Бул класс жетекчисинин өз алдынча тарбиялык иштин темасын, мазмунун, формасын аныктоого мүмкүндүк берет. Класстык сааттар педагогикалык сабактардын мугалимдерин, айыл чарба адистерин, эмгек алдыңкыларын катыштыруу менен өткөрүлөт. Бул жагдай класстык сааттардын тарбиялык маанисин жогорулатып, жергиликтүү керектөөлөрдү эске алып кесиптик багыт берүү ишин конкреттештирет.

Педагогика илиминде окуучулардын адептик сапаттарын, турмуштук позициясын, идеалдарын жана кесиптик кызыгуусун калыптандырууда көрүнүктүү эмгек адамдарына өзгөчө баа берилген. Академик А.Э.Измайлов жеке адамдын үлгүсүндө, мисалында тарбия ишин жүргүзгөндө, мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн алдына сынап билгилүү, эмгекти сүйгөн, эмгек адамдарын сыйлаган адамдар келип чыга тургандыгын белгилеген. Кесиптик чеберчиликтин сабактары катары, эмгектин алдыңкылары, белгилүү адистер жөнүндөгү класстык сааттар маанилүү. Мектеп практикасындагы алдыңкы тажрыйбаларды үйрөнүүнүн негизинде төмөндөгүдөй тажрыйбага келдик:

1. Класстык сааттарды айыл чарбасы, андагы жетишкендиктерди үйрөнүүгө көңүл бөлүү, окуучулардын социалдык багыт алуусунда мааниге ээ болот.

2. Класстык сааттарды өткөрүүнүн методикасын өркүндөтүүгө көңүл бөлүп, бул ишке айыл чарбасынын адистерин тартууга жана жергиликтүү материалдарды кеңири пайдалануу зарыл.

3. Класстык сааттарды өтүүдө окуучулардын жаш өзгөчөлүгүн, билим деңгээлин, кызыгуусунун өнүгүшүн эске алуу керек.

Жогоруда айтылгандардын негизинде төмөндөгүдөй тыянак чыгара алабыз:

1. Айыл мектептеринде традицияга айланган эмгек ветерандары, айыл чарба адистерин, фермерлерди түрдүү кесип ээлери менен жолугушуулар кесиптик багыт берүү ишинин натыйжалуу формалардан болуп саналат.

2. Алар окуучуларга адептик тарбия берүүдө жана кесиптик кызыгуусун калыптандырууда зор мааниге ээ болот.

3. Кесип ээлери менен пикир алышуунун ар түрдүү формаларын айкалыштыруу зарыл (мектепте жүздөн-түз өндүрүштө же слеттордо жолугушууларды өткөрүү).

4. Жолугушуулардын жыйынтыктарын окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинде пайдалануу, жолугушуудан кийин аңгемелешүүлөрдү, диспуттарды, класстык сааттарды өткөрүү, топтолгон материалдарды кесиптик багыт берүү кабинетин түзүүдө пайдалануу, фотоальбом, дубал газеталарды чыгаруу.

5. Педагогикалык коллектив бул багыттагы иштерде ата-эңелерди, адистерди, кесип ээлерин кеңири катыштыруу зарыл.

Кесипке багыт берүү боюнча жүргүзүлгөн иштерде окуучулардын түздөн-түз өндүрүштө кесип менен таныштыруу максатын көздөгөн экскурсиялар абдан баалуу. Н.К.Крупская өндүрүштүк экскурсиянын маанилүүлүгүн баса белгилеп, аны өткөрүүдө алдын ала даярдоо, окуучуларды өткөрүү техниканы ар тараптан үйрөнүүгө мүмкүндүк берет айткан.(4) Чындыгында, азыркы кездеги илимий-техникалык прогресстин түшүндүрүшү экскурсияны жөн гана көрүүнү уюштуруу эч кандай натыйжа бербейт. Педагогикалык адабияттарда тематикалык, объектик, комплекстүү экскурсиялар белгиленген. Кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүдө экскурсияны бардык түрлөрү колдонулат. Дыйкан жана фермердик чарбаларга экскурсия маалында окуучулар эмгектештирүүнү, механизациялаштырылышы, электрлештирилиши ж.б.у.с. маселелерди өздөштүрүшөт. Мында чарбалар айыл чарбасынын практикалык негиздерин өздөштүрүүсүнө база болуп саналат.

Экскурсиянын натыйжалуулугу төмөндөгү талаптарды аткарганда гана пайда болот:

1. Экскурсия кылдаг даярдалып, анын планы, объектиси, максаты жана аны өткөрүүнүн ырааттуулугу аныкталат.

2. Окуучулар алдын ала план менен таанышып, экскурсия менен байланышкан материалдарды кайталоо, байкоо жүргүзүү күндөлүгүн толтурууга көнүгүүсү керек.

3. Экскурсиянын жүрүшүндө окуучулар коопсуздук жана гигиеналык эрежелерди сактап обьектиде белгилүү жумуштарды аткаруусу керек.

4. Чарбалар менен таанышуунун жүрүшүндө окуучулар эмгектин уюштурулушу, кесип ээлеринин эмгеги жөнүндө кеңири маалыматтарды алышы керек.

5. Бул ишке кесип ээлеринин жана адистердин катышуусу

6. Экскурсиянын соңунда окуучулар теориялык жана практикалык маселелер боюнча отчет тапшыруусу.

Негизинен 1-4- класстын окуучулары үчүн обзордук, V-XI- класстар үчүн тематикалык, комплекстик экскурсиялар уюштурулат. Мисалы, жогорку класста физика, химия, биология боюнча окуу программаларына ылайык фермердик чарбаларга экскурсиялары уюштурулган. Экскурсиянын планы төмөндөгүлөрдү камтыган:

1. Фермердик чарбадагы жумуштардын электрлештирилиши жана механизациялаштырылышы (экскурсовод - физика мугалими, инженер-электрик).

2. Химиялык каражаттардын колдонулушу (экскурсовод-химия мугалими, врач).

3. Зооветеринардык эрежелер, зооветеринариянын негиздери (экскурсовод биология мугалими, ветврач, зоотехник).

Экскурсияга даярдыктын жүрүшүндө окуучулар физика курсунда-«Механика», «Электричество», химия боюнча- микроэлементтер, белоктор, витаминдер, биология боюнча - мите курттар, селекциянын негиздери ж.б.у.с. материалдарды кайталашты. Экскурсиянын учурунда белгилүү иштерди аткарышып, бүткөндө отчет түзүп, чогулган материалдар боюнча стенд чыгарышкан.

Педагогикалык адабияттарда оюн – балдардын өнүгүүсүндө стимулдаштыруучу, мажбурлабай эле шык көндөмүн, чыгармачылык иш аракетин өнүктүрүүнүн стимулу жана абдан маанилүү элементи катары белгиленген. Оюн мамилелери балдарга өзүн инсан катары ар түрдүү оюндардагы ролдордо психологиялык переживаниеден өзүн сыноого мүмкүндүк берет. Оюнда баланын инсандын бардык чыгармачылык потенциалы фокусталып, анын бир бөлүгү өнүксө, бир бөлүгү басырылып калат. Балдардын оюнун байкоо, анын инсанын калыптанышында оюн терапевдик каражат катары инсан үчүн жагымсыз жагдайларды жоготууда мааниге ээ болот. Ишкер оюндар окуучулардын теориялык билимин тереңдетүүдө, кесипти туура тандап алышында мааниге ээ болот. Анткени, оюндар мына ушул маселеге байланыштуу болгон абстрактуу түшүнүктөрүн бир кыйла конкреттештирет. Кесип тандоого байланышкан оюндарды, окуучулардын кесиптик өзүн аныктоого жардам берүүчү эмгектик жана өндүрүштүк процессти моделдештирген атайын уюштурулган ситуациялар катары калыптык. Мисалы, «Фермер», «Менеджер» деп аталган кесиптик оюндарды уюштурууда төмөндөгү принциптерге көңүл бөлүк: а) жеткиликтүүлүгү (окуучунун каралуучу маселе анын мааниси түшүнүү боюнча жеткиликтүү билими, тупмуштук тажрыйбасы болбосо ага ролд убактылуу бөлүнбөйт,) б) ыктыярдуулугу (ролдорду белүштүрүүдө окуучунун жеке өзгөчөлүктөрү эске алынат), в) окуучунун өзүнүн жеке пикирин, көз карашын ачып берүүгө шарт түзүү. Мындан сырткары кесиптик оюндарды өткөрүүдө атайын шарттарды түзүү керек: а) конфликттик ситуацияларды түзүү б) каралып жаткан чөйрөнүн иш аракетинин с моденлин эске алуу, в) окуучунун өзүн мүмкүнчүлүгүн ачып берүүгө шарт түзүү

Мектепте кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүдө клубдук иштер, ийримдер эн зарыл формалардын бири болуп саналат. Туура уюштурулган кружоктор балдардын кызыгууларын ажырата билүүгө, аларды тереңдетүүгө жардам берет жана өспүрүм үчүн кесип тандоо маселесин абдан жеңилдетет». Клубдук иштердин, ийримдердин мазмуну жана формалары жергиликтүү шартка ылайык атайын өзгөчөлүктөрү болот. Окуучулардын айыл чарба өндүрүшүнүн жалпы илимий негиздери жөнүндө билимдери биологиялык кружоктордо кеңейет. Мисалы, мектепте «Жаш фермер» деп аталган кружок уюштурулуп анын планын түзүүдө айыл чарба адистерин менен кенешип, ага мектеп программасында кеңири ачылбаган, практикалык мааниге ээ маселелер камтылган.

Кружоктун ишинин жүрүшүндө фермердик чарбалардын адистери, кесип ээлеринин лекциялары уюштурулуп, теориялык материалдарды үйрөнүү практикалык иштер айыл чарба адистеринин жетекчилиги жүргүзүлдү. Андан соң окуучулар күндөлүк толтурушат. Кружоктун мүчөлөрү дайыма газета-журналдардан, илимий популярдуу адабияттардан окушуп, айыл чарбасынын алдынкы технологиясы, базар экономикасынын шарттарында эмгекти уюштуруунун маселелери менен дайыма таанышышат.

Демек, биология жана айыл чарба илимдеринин жетипкендиктерине ылайык, кружоктук иштер төмөндөгү талаптарга жооп бериши керек:

1. Окуучулардын теориялык билимдеринин жана эмгекке практикалык даярдыгынын сапатын жакшыр-

2. Программалык материалды жергиликтүү өндүрүштүк шартка жакындатуу.

3. Кружоктук иштерди предметтик сабактар менен байланышы чыңдоо.

4. Айыл чарбасы менен байланышы болгон кружокторду кеңейтүү.

5. Айыл чарба адистерин кесиптик багыт берүү ишине, кружокторду өткөрүүгө тартуу.

Педагогикалык изилдөөнүн жүрүшүндө, айыл мектептеринде топтолгон алдынкы тажрыйбаларды үйрөнүү сабагын класстан тышкаркы иштердин биримдиги окуучуларга кесип тандоого даярдоону жакшыртуунун шарты боло тургандыгын көрсөттү. Изилдөөнүн жыйынтыгына таянып төмөндөгүдөй тыянак чыгарууга болот:

- класстан тышкаркы тарбиялык иштер окуу процессинин логикалык удандысы болуп саналып, окуучунун илимдик кызыгуусунун, аны тандоонун мамиле мотивдеринин калыптанышын жакшыртат.

- тарбиялык иштерде жекече, массалык жана коллективдүү формаларын айкалыштырып, окуучунун жана психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу керек.
- класстан жана мектептен тышкаркы тарбиялык иштердин кесиптик багыт берүүчүлүк жана айыл чарба багыттуулугун арттыруу маанилүү.
- жергиликтүү өндүрүштүк шарттарды эске алып окуу тарбия иштеринин ар түрдүү формаларын колдонуу, бул ишти өркүндөтүү зарыл.

Адабияттар.

1. Бушканец М.Г. Свободное время школьника как педагогическая проблема. Казань, 1971
2. Журкина А.Я. Изучение свободного времени старшеклассников. В.сб. Социологические проблемы образования и воспитания. - М., 1973.
3. Измайлов А.Э. Профессиональная ориентация в школе - Ф.: Мектеп, 1965.
4. Крупская Н.К. О политехнизме / Тезисы к докладу на 1 сессии ГУСа/ -Пед.соч. в 6 т.-т.4 - М.Педагогика,1980
5. Сейтешев А.П. Трудное воспитание и профориентация средствами внеклассной работы.- Ф.: Мектеп, 1979
6. Щуркова Н.Е., Финданцевич Н.С. Классный час и его организация. -М.: Просвещение,1969.